

אדר א' התשע"א

בס"ד

בניו המקדש כמימוש חזון הנביאים
להפטרות פרשת פקודי(ע"פ שיעורו של הרב יצחק לוי)

4. מל"א ג' – חכמת שלמה

(טז) אז תבאנה שְׁתֵּים נְשִׁים זֹנוֹת אֶל הַמֶּלֶךְ וַתַּעַמְדֶנָּה לְפָנָיו... (כז) וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ וַיֹּאמֶר תְּנוּ לָהּ אֶת הַיְלֹד הַחַי וְהַמֵּת לֹא תִמְיָתְהוּ הִיא אִמּוֹ: (כח) וַיִּשְׁמְעוּ כָל יִשְׂרָאֵל אֶת הַמִּשְׁפָּט אֲשֶׁר שָׁפַט הַמֶּלֶךְ וַיִּרְאוּ מִפְּנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי רָאוּ כִּי חֲכָמַת אֱלֹהִים בְּקִרְבּוֹ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט:

וכפי שאומרת מלכת שבה בבואה:

5. מל"א י' – מלכת שוה

(א) וּמִלְפַת שֶׁבֶא שָׁמַעַת אֶת שְׁמַע שְׁלֹמֹה לְשֵׁם יְהוָה וַתָּבֹא לְנִסְתּוֹ בַּחֲדָוֹת: (ב) וַתָּבֹא יְרוּשָׁלַיִם בַּחֲלוֹל כִּבְד מְאֹד גְּמָלִים נְשָׂאִים בְּשָׂמַיִם וְזָהָב רַב וְאָבֹן יָקָרָה וַתָּבֹא אֶל שְׁלֹמֹה וַתְּדַבֵּר אֵלָיו אֶת כָּל אֲשֶׁר הָיָה עִם לְבָבָהּ: (ג) וַיַּגִּד לָהּ שְׁלֹמֹה אֶת כָּל דְּבָרֶיהָ לֹא הָיָה דָּבָר נֶעְלַם מִן הַמֶּלֶךְ אֲשֶׁר לֹא הִגִּיד לָהּ: (ד) וַתֵּרָא מִלְפַת שֶׁבֶא אֶת כָּל חֲכָמַת שְׁלֹמֹה וְהַבַּיִת אֲשֶׁר בָּנָה: (ה) וּמִאֲכָל שְׁלֹחָנוֹ וּמוֹשָׁב עֲבָדָיו וּמַעֲמַד מִשְׁרָתוֹ {מִשְׁרָתָיו} וּמִלְבָּשֵׁיהֶם וּמִשְׁקֵיו וְעַלְתּוֹ אֲשֶׁר יַעֲלֶה בֵּית יְהוָה וְלֹא הָיָה בָּהּ עוֹד רוּחַ: (ו) וַתֹּאמֶר אֶל הַמֶּלֶךְ אֲמַת יְהוָה הַדָּבָר אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי בְּאֶרְצִי עַל דְּבָרֶיךָ וְעַל חֲכָמָתְךָ: (ז) וְלֹא הָאֲמַנְתִּי לְדַבְרִים עַד אֲשֶׁר בָּאתִי וַתֵּרָאֵינִי עֵינַי וְהִנֵּה לֹא הִגַּד לִי הַחֲצִי הוֹסַפְתָּ חֲכָמָה וְטוֹב אֶל הַשְּׂמוּעָה אֲשֶׁר שָׁמַעְתִּי: (ח) אֲשֶׁרִי אֲנִשְׁךָ אֲשֶׁרִי עֲבָדֶיךָ אֶלֶּה הַעֲמָדִים לְפָנֶיךָ תְּמִיד הַשְּׂמַעִים אֶת חֲכָמָתְךָ: (ט) יְהִי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּרוּךְ אֲשֶׁר חָפַץ בְּךָ לְתֵתְךָ עַל כָּסֵא יִשְׂרָאֵל בְּאַהֲבַת יְהוָה אֶת יִשְׂרָאֵל לְעַלְמֵם וַיִּשְׁיֵמְךָ לְמֶלֶךְ לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וַיְצַדְּקֶךָ:

• העולם כולו מכיר בעליונותו של שלמה, בעצמתו וחכמתו:
6. מל"א י' – הכרת אומות העולם בעליונותו של שלמה

בעצמתו וחכמתו

וַיָּבֹאוּ מִכָּל הָעַמִּים לִשְׁמָעַת אֶת חֲכָמַת שְׁלֹמֹה מֵאֵת כָּל מַלְכֵי הָאָרֶץ אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת חֲכָמָתוֹ (שם ה', יד).
 וַיַּגִּדֵל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מִכָּל מַלְכֵי הָאָרֶץ לַעֲשׂוֹר וּלְחֲכָמָהּ. וְכָל הָאָרֶץ מְבַקְשִׁים אֶת פָּנָי שְׁלֹמֹה לִשְׁמָעַת אֶת חֲכָמָתוֹ אֲשֶׁר נָתַן אֱ-לֹהִים בְּלִבּוֹ. וְהָמָּה מְבָאִים אִישׁ מִנְחָתוֹ כְּלֵי כֶּסֶף וְכֵלֵי זָהָב וּשְׂלָמוֹת וְנִשְׁקֵם וּבְשָׂמַיִם סוּסִים וּפָרָדִים דָּבָר שְׁנָה בְּשָׁנָה. (שם י', כג-כה).

• דוד הכין לבניין המקדש כל שביכולתו וציווה את ראשי העם שיעזרו לשלמה בדבר:

7. דבה"י כ"ב

(א) וַיֹּאמֶר דָּוִד זֶה הוּא בֵּית יְהוָה הָאֱלֹהִים וְזֶה מִזְבֵּחַ לְעֹלֶה לְיִשְׂרָאֵל (גורן ארנן היבوسي שהוא רכש זה עתה):
 (ב) וַיֹּאמֶר דָּוִד לְכָנוֹס אֶת הַגֵּרִים אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲמֵד חֲצָבִים לְחִצּוֹב אֲבָנֵי גִזִּית לְבִנוֹת בֵּית הָאֱלֹהִים: (ג) וּבָרָזֶל לְרֹב לְמִסְמָרִים לְדַלְתוֹת הַשְּׁעָרִים וְלְמַחְבְּרוֹת הַכִּיּוֹן דָּוִד וַיַּחַשְׁתָּ לְרֹב אֵין מִשְׁקַל: (ד) וַעֲצֵי אַרְזִים לְאֵין מִסְפָּר כִּי הֵבִיאוּ הַצִּידִנִּים וְהַצְּרִים עֲצֵי אַרְזִים לְרֹב לְדָוִד:

הפטרות פרשת פקודי מסיימת סדרה של 3 הפטרות: תרומה, ויקהל ופקודי, המתארות את הקמת מקדש שלמה בירושלים. (פרקים ה' – ח' במלכים א').

בשעור זה נסקור באופן כללי את הרקע למלכות שלמה בירושלים וננסה להבין את תפיסתו של שלמה את המקדש על רקע זה.

א. מלכות שלמה – מלכות אידאלית בראשיתה

מלכות שלמה אמורה להיות מלכות אידאלית בכל המובנים:

• שלמה הוא המלך הראשון המולך תחת אביו.

• שלום עולמי שורר:

1. מל"א ה', ד-ה - שלום עולמי

כִּי הוּא רָדָה בְּכָל עֶבֶר הַנְּהָר מִתְּפֹסֵחַ וְעַד עֶזָה בְּכָל מַלְכֵי עֶבֶר הַנְּהָר וְשָׁלוֹם הָיָה לוֹ מִכָּל עֶבְרָיו מִסָּבִיב. וַיֵּשֶׁב יְהוּדָה וַיִּשְׂרָאֵל לְבִטָּח אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ וְתַחַת תְּאֲנָתוֹ מִדָּן וְעַד בָּאָר שְׁבַע כָּל יָמֵי שְׁלֹמֹה.

• גבולות הממלכה הם הרחבים שידעה מעודה:

2. מל"א ה', א' – גבולות רחבים

וְשְׁלֹמֹה הָיָה מוֹשֵׁל בְּכָל הַמְּמַלְכוֹת מִן הַנְּהָר אֲרָץ פְּלִשְׁתִּים וְעַד גְּבוּל מִצְרָיִם מִגִּשְׁיִם מִנְּחָה וְעַבְדִּים אֶת שְׁלֹמֹה כָּל יָמֵי חַיָּיו

• השפע הכלכלי מגיע לשיאים בלתי-רגילים:

3. מל"א - שפע כלכלי

פרק ה': (ב) וַיְהִי לָחֵם שְׁלֹמֹה לְיוֹם אֶחָד שְׁלֹשִׁים כֹּר סֵלֶת נְשִׁשִׁים כֹּר קֶמֶח:

(ג) עֲשָׂרָה בָּקָר בְּרֵאִים וְעֲשָׂרִים בָּקָר רְעִי וּמֵאָה צֹאן לְבַד מֵאֵיל וְצָבִי וְיַחֲמוֹר וּבְרֵבְרִים אַבִּוּסִים:

פרק י', יד-כז: וַיְהִי מִשְׁקַל הַזָּהָב אֲשֶׁר בָּא לְשְׁלֹמֹה בְּשָׁנָה אֶחָת שָׁשׁ מֵאוֹת שָׁשִׁים וָשֶׁשׁ כִּכָּר זָהָב...

וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה מֵאֲתִים צָנָה זָהָב שְׁחוּט שָׁשׁ מֵאוֹת זָהָב יַעֲלֶה עַל הַצָּנָה הָאֶחָת. וּשְׁלֹשׁ מֵאוֹת מִגָּנִים זָהָב שְׁחוּט שְׁלֹשֶׁת מִגָּנִים זָהָב יַעֲלֶה עַל הַמָּגֵן הָאֶחָת...

וַיַּעַשׂ הַמֶּלֶךְ כֶּסֶף שֶׁן גָּדוֹל וַיִּצְפְּחוּ זָהָב מוֹפָז... וְכָל כְּלֵי מִשְׁקָה הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה זָהָב וְכָל כְּלֵי בֵּית יַעַר הַלְבָּנוֹן זָהָב סְגוּר אֵין כֶּסֶף לֹא נַחֲשָׁב בְּיָמֵי שְׁלֹמֹה לְמֵאוֹמָה... וַיִּתֵּן הַמֶּלֶךְ אֶת הַכֶּסֶף בִּירוּשָׁלַם כְּאֲבָנִים וְאֶת הָאֶרְזִים נָתַן בְּשָׂקִים אֲשֶׁר בְּשִׁפְלָה לְרֹב.

חכמת שלמה היא שם דבר בישראל ובעולם כולו, כפי שנאמר במשפט שתי הנשים הזונות:

התקופה שלפני בניין המקדש, פרקי המקדש והתקופה שלאחר הבניין.

תעיד על כך ההקבלה הכיאסטית בין פרקים ג'-ה' ופרקים ט'-י"א, כפי שנפרט בשורות הבאות.

בתחילת פרק ג' נאמר:

9. מל"א ג', א-ג

ויתחנן שלמה את פרעה מלך מצרים ויקח את בת פרעה ויביאה אל עיר דוד עד פלתו לבנות את ביתו ואת בית ה' ואת חומת ירושלים סביב. רק העם מזבחים בבמות כי לא נבנה בית לשם ה' עד הימים ההם. ויאהב שלמה את ה' ללכת בחקות דוד אביו רק בבמות הוא מזבח ומקטיר.

יש כאן ביקורת מרומזת על כך שלא נבנה בית לשם ה' ועל זביחת העם בבמות.

בהמשך הפרק מתוארת ההיראות הראשונה של ה' לשלמה בגבעון:

(ה) בגבעון נראה יהוה אל שלמה בחלום בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתו לך: (ו) ויאמר שלמה אתה עשית עם עבדך דוד אבי חסד גדול כאשר הלך לפניך באמת ויבצדקה ובישרת לבב עמך ותשמר לו את החסד הגדול הזה ותתן לו בן יושב על פסאו כיום הזה: (ז) ועתה יהוה אלהי אתה המלכת את עבדך תחת דוד אבי ואנכי נער קטן לא אדע צאת נבא: (ח) ועבדך בתוך עמך אשר בחרת עם רב אשר לא ימנה ולא יספר מרב: (ט) ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע כי מי יוכל לשפט את עמך הכבד הזה: (י) וייטב הדבר בעיני אדני כי שאל שלמה את הדבר הזה: (יא) ויאמר אלהים אליו נעו אשר שאלת את הדבר הזה ולא שאלת לך ימים רבים ולא שאלת לך עשר ולא שאלת נפש איביך ושאלת לך הבין לשמע משפט: (יב) הנה עשיתי בדברך הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמון לא היה לפניך ואחריו לא יקום כמון: (יג) וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כבוד אשר לא היה כמון איש בפלכים כל ימיו: (יד) ואם תלך בדרכי לשמר חקי ומצותי כאשר הלך דוד אביך והארכתי את ימך:

ובסיום הפרק מסופר על משפט שתי הנשים הזונות.

בפרק ה' מתואר עושרו של שלמה, ופסוק מיוחד מוקדש למספר סוסיו (40,000 אורוות ו-12,000 פרשים):

10. מל"א ה'

(ו) ויהי לשלמה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו ושנים עשר אלף פרשים:

בהמשך מרחיב הכתוב מאוד על חכמת שלמה ועל הברית עם חירם מלך צור.

בפרק ט', בהיראות השנייה בגבעון, מזהיר ה' את שלמה שאם לא ישמרו את המצוות והחוקים, ייחרבו המקדש והממלכה.

11. מל"א ט'

(א) ויהי ככלות שלמה לבנות את בית יהוה ואת בית המלך ואת כל חשק שלמה אשר חפץ לעשות: (ב) ויבא יהוה אל שלמה שנית כאשר נראה אליו בגבעון: (ג) ויאמר יהוה אליו שמעתי את תפלתך ואת תחנונתך אשר התחננתה לפני הקדשתי את הבית הזה אשר בנתה לשום שמי שם עד עולם והיו עיני ולבי שם כל הימים: (ד) ואתה אם תלך לפני כאשר הלך דוד אביך בתם לבב ובגישר לעשות ככל אשר צויתך חקי ומשפטי ותשמר: (ה) והקמת את פסא ממלכתך על ישראל לעלם כאשר דברתי על דוד אביך לאמר לא יפרת לך איש מעל פסא ישראל: (ו) אם שוב תשובון אתם ובניכם מאחרי ולא תשמרו

(ה) ויאמר דויד שלמה בני נער ררך והבית לבנות ליהוה להגדיל למעלה לשם ולתפארת לכל הארצות אכינה נא לו ויכן דויד לרב לפני מותו: (ו) ויקרא לשלמה בנו ויצוהו לבנות בית ליהוה אלהי ישראל: (ז) ויאמר דויד לשלמה בנו {בני} אני הזה עם לבבי לבנות בית לשם יהוה אלהי: (ח) ויהי עלי דבר יהוה לאמר דם לרב שפכת ומלחמות גדלות עשית לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני: (ט) הנה בן נולד לך הוא יהיה איש מנוחה והנחותי לו מכל אויביו מסביב כי שלמה יהיה שמו ושלוש שפכת אתו על ישראל בזמיו: (י) הוא יבנה בית לשמי והוא יהיה לי לבן ואני לו לאב והכינותי פסא מלכותו על ישראל עד עולם:

(יא) עתה בני יהי יהוה עמך והצלחת ובנית בית יהוה אלהיך כאשר דבר עליך: (יב) אך יתן לך יהוה שכל ובינה ויצונך על ישראל ולשמור את תורת יהוה אלהיך: (יג) אז תצליח אם תשמור לעשות את החקים ואת המשפטים אשר צוה יהוה את משה על ישראל חזק ואמץ אל תירא ואל תחת:

(יד) והנה בעיני הכינותי לבית יהוה זהב כפרים מאה אלף וכסף אלף אלפים כפרים ולנחשת ולברזל אין משקל כי לרב הזה ועצים ונאבנים הכינותי ועליהם תוסיף: (טו) ועמך לרב עשי מלאכה וחרשי אבן ועץ וכל חכם בכל מלאכה: (טז) לזהב לפסף ולנחשת ולברזל אין מספר קום ועשה ויהי יהוה עמך:

(יז) ויצו דויד לכל שרי ישראל לעזור לשלמה בנו:

(יח) הלא יהוה אלהיכם עמכם והניח לכם מסביב כי נתן בידי את ישרי הארץ ונכבשה הארץ לפני יהוה ולפני עמו: (יט) עתה תנו לבבכם ונפשכם לדרוש ליהוה אלהיכם וקומו ובנו את מקדש יהוה האלהים להביא את ארון ברית יהוה וכלי קדש האלהים לבית הבנה לשם יהוה:

דומה ששלמה מתחיל בתנאים מיטביים מכל ההיבטים – הרוחני, המדיני, הפנימי והכלכלי – ויכול לגשת לבניין המקדש ולבצר את הממלכה מכל הבחינות.

ב. המבנה של פרקי שלמה (מל"א א'-י"א)

אחד עשר פרקי מלכות שלמה שבספר מלכים א נחלקים לכמה פרשיות:¹

8. חלוקת פרקי מלכות שלמה שבספר מלכים א

א' - ב', יא	משיחת שלמה למלך וצוואת דוד. הפרשייה נחתמת: "ושלמה ישב על פסא דוד אביו ותכן מלכתו מאד" (ב', יב).
ב', יג - ד', א	ביסוס מלכות שלמה. הפרשייה נחתמת: "וישמעו כל ישראל את המשפט אשר שפט המלך ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת א-להים בקרבם לעשות משפט. ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל" (ג', כח - ד', א).
ד', ב - ה', יד	ממלכת שלמה: השרים, הניצבים, שלטונו, עושרו, עצמתו וחכמתו.
ה', טו - ז', נא	הברית עם חירם וחכמת שלמה, בניין בית ה' ובית המלך. (הפטרות 'תרומה' ו'ויקהל')
ח'	חנוכת המקדש, ברכת שלמה ותפילתו. (הפטרת פקודי)
ט', א-ט	מראה הלילה השני לשלמה (הבטחת השושלת והמקדש – בתנאי שילכו בדרך ה').
ט', י-כח	ביסוס הממלכה, ביטחונה וכלכלתה.
י'	חכמת שלמה, עושרו, גדולתו ותוקפו.
י"א	חטאי שלמה ועונשו.

מן החלוקה הפנימית הזאת עולה כי פרקי המקדש (ה', טו - ח' - הפטרות תרומה, ויקהל ופקודי) מצויים בלב פרקי שלמה ומחלקים אותם לשלוש תקופות:

1 החלוקה מובאת במבוא לפירוש דעת מקרא לספר מלכים עמ' 27-29.

בין שתי היחידות הללו חוצצים פרקי בניין בית ה' ובית המלך.

פרקי המקדש הם פרקי השיא של מלכות שלמה – אך הם גם שהביאו לנפילתו.

חשק שלמה, מפעלי הבנייה המפוארים והגדולים (שבעטיים הוטלו על העם מס עובד ומס כספי), הדגשת העושר העצום והרחבת המעצמה (שנהייתה מוערכת בעולם כולו) – כל אלו הפכו מאמצעי לגילוי מלכות ה' בעולם למטרה בפני עצמה.

הייעוד הנשגב שהציב דוד – בירת מלכות ישראל בחסותה של מלכות ה' – לא התממש.

מלכות שלמה הפכה ליעד בפני עצמו, תוך העמדת עושרו, נשותיו, סוסיו ופארו בעיני העולם במרכז ענייניו.

המלכות הארצית העמידה בצלה את החלום הנשגב של חיבורה עם מלכות ה'.

דווקא פרקי השיא של שלמה – בניין בית ה' ובית המלך – הם הם הגורם לנפילה האדירה.

1. לוח זמנים של ימי שלמה

אין בידינו תיאור מסודר של פרקי הזמן השונים של חי שלמה, אך יש להניח כי הם מסודרים בסדר כרונולוגי:

• פרקים א'-ב' עוסקים במשיחת שלמה למלך ובביסוס מלכותו, דהיינו: בראשית מלכותו.

• פרקים ג'-ה' מתארים, לדעתנו, את התקופה שלפני בניין המקדש.

• פרקים ט'-י"א עוסקים בתקופה שלאחר השלמת בית ה' ובית המלך וחנוכת המקדש (וראה ט', ז).

• ב"א, ד נאמר: "ויהי לעת זקנת שלמה". – מקור 12 - .

תאריכים ומשכי זמן מפורשים מצוינים רק בפרקי המקדש:

בניין המקדש החל בשנה ה-4 למלכות שלמה ונמשך 7 שנים, כלומר, הוא הסתיים בשנה ה-11 לשלמה:

14. מל"א ו'

(א) ויהי בשמונים שנה וארבע מאות שנה לצאת בני ישראל מארץ מצרים בשנה הרביעית בחדש זה הוא החדש השני למלך שלמה על ישראל ויבן הבית ליהוה... (לז) בשנה הרביעית יסד בית יהוה בירח זו:

(לח) ובשנה האחת עשרה בירח בול הוא החדש השמיני בלח הבית לכל דבריו ולכל משפטו (משפטי) ויבנהו שבע שנים:

את ביתו בנה שלמה 13 שנה:

15. מל"א ז'

(א) ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה ויכל את כל ביתו:

ומן האמור בפרק ט'

16. מל"א ט'

(ו) ויהי מקצה עשרים שנה אשר בנה שלמה את שני הבתים את בית יהוה ואת בית המלך:

אנו למדים כי בית המלך נבנה לאחר בית ה', כלומר, עד השנה ה-24 למלכות שלמה.

מצותי חקתי אשר נתתי לפניכם והלכתם ועבדתם אלהים אחרים והשתחיתם להם: (ז) והכרתי את ישראל מעל פני האדמה אשר נתתי להם ואת הבית אשר הקדשתי לשמי אשלח מעל פני יהוה וישראל למשל ולשנינה בכל העמים:

בפרק י', לאחר תיאור מפעלי הבנייה של שלמה וביקור מלכת שבא, בא שוב תיאור מפורט של עושרו העצום של שלמה: הכסף והזהב המצויים בממלכתו והכסף והזהב המובאים אליו. - מקור 3 -

דומה שפרק י' מתרגם את חכמת שלמה, המתוארת בפרק ה', בעיקר לעושר.

באותו פרק חוזרת גם ההתייחסות לריבוי הרכב והפרשים, כולל אזכור מקורם של הסוסים במצרים.

בפרק י"א מתחלפת אהבת ה' של פרק ג' באהבת נשים נכריות שהטו את לבב שלמה ובבניית הבמות לעבודה זרה ממזרח לעיר.

12. מל"א י"א

(א) והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה מואביות עמניות אדמית צדנית חתית: (ב) מן הגוים אשר אמר יהוה אל בני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם אכן יטו את לבבכם אחרי אלהיהם בהם דבק שלמה לאהבה: (ג) ויהי לו נשים שרות שבע מאות ופלגשים שלש מאות ויטו נשיו את לבו:

(ד) ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים ולא היה לבבו שלם עם יהוה אלהיו כלבב דויד אביו: (ה) וילך שלמה אחרי עשתרת אלהי צדנים ואחרי מלכם שקץ עמנים: (ו) ויעש שלמה הרע בעיני יהוה ולא מלא אחרי יהוה כדוד אביו:

דווקא המלך הקבוע הראשון של ישראל, בנו של דוד, מדגים במעשיו את היפוכה של פרשת המלך:

13. דברים י"ז

(יד) כי תבא אל הארץ אשר יהנה אלהיך נתן לך וירשתה וישבתה בה ואמרת אשימה עלי מלך ככל הגוים אשר סביבתי: (טו) שום תשים עליך מלך אשר יבחר יהוה אלהיך בו מקרב אחיך תשים עליך מלך לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא: (טז) רק לא ירבה לו סוסים ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס ויהנה אמר לכם לא תספון לשעם בדרך הנה עוד: (יז) ולא ירבה לו נשים ולא יסור לבבו וכסף וזהב לא ירבה לו מאד: (יח) והיה כשבתו על פסא ממלכתו וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלויים: (יט) והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את יהוה אלהיו לשמר את כל דברי התורה הזאת ואת החקים האלה לעשתם: (כ) לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאלו למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ויבנו בקרב ישראל:

שלמה מרבה לו כסף וזהב, נשים וסוסים, ומקיים זיקה הדוקה עם מצרים.

כל החטאים הללו מתוארים כבר בראשית הדרך, בפרקים ג'-ה', אך שם הביקורת עודנה מרומזת בלבד.

בפרקים ט'-י"א – שבהם מגיעים חכמתו, עושרו ופרסומו של שלמה לשיאם – כבר בא איום מפורש על חורבן המקדש, חכמת שלמה מתורגמת בעיקר לריבוי כסף וזהב, מקורם של הסוסים הרבים במצרים מוזכר במפורש, ואת מקומה של אהבת ה' תופסת אהבת נשים נכריות, המביאה לעבודה זרה.

כיוון אחר מובא בדברי האברבנאל (בעקבות פסיקתא רבתי ו ז):
 המסביר כי שלמה לא רצה לעשות שימוש במה שהכין דוד אביו לצורך בניית בית המקדש, ונדרשו שלוש שנים להשגת כל הדרוש לבניין.

2. התחלה בחודש זיו וסיום בחודש בול

כתב הגר"א:

21. הגר"א

שמות אלו היו קוראים אותם קודם שגלו לבבל, דהיינו: לאייר זיו, ולתשרי איתנים, ולמרחשון בול, ולניסן אביב, ושמות שלנו דהיינו ניסן אייר אחר שירדו לבבל.

הגמרא דורשת כי חודש אייר קרוי זיו משום:

22. מסכת ראש השנה (יא ע"א)

"דאית ביה זיוא לאילני [-שיש בו זיו לאילנות]".

דהיינו, זוהרם ויופיים של הפרחים והניצנים;

וכן תרגם יונתן:

23. תרגום יונתן על מל"א ו', א

"בירח זיו ניצניא".

שמו של חודש מרחשון, בול, משמעותו אולי יבול [על דרך "בול הרים" (איוב מ', כ), דהיינו, יבול הרים], שכן בו מסתיים אסיף פירות השנה החולפת;

וכן תרגם יונתן "ירח מיסף אבבאיא".³

ויש בכך סמליות:

הבניין מתחיל בתקופת הפריחה וההנצה, ומסתיים בתקופת אסיף היבול.

3. חנוכה בתשרי

בהנחה שהחנוכה אכן הייתה כתום עשרים שנות בניין בית המלך ובית ה' כאחד, מסתבר מאוד ששלמה בחר בתאריך.

היה מקום לצפות שהמקדש ייחנך, כהמשך לחנוכה המשכן, דווקא בניסן: חודש מיוחד לישראל, ראש חודשים, שבו מתחדש הטבע.

ברצוננו להציע כי שלמה בחר דווקא בתאריך זה כדי לבטא את תפיסתו שהמקדש מיועד לעולם כולו.

שהרי אין חג הסוכות לבטא את זיקת העולם כולו למקדש: שבעים פרים מוקרבים בו כנגד שבעים אומות העולם,

ובו עתידים כל הגויים לעלות לבית ה' להשתחוות למלך ה' צב-אות ולחוג לפניו:

24. זכריה י"ד⁴

(טז) וְהָיָה כִּלְהַחֲדֹת מִכָּל הַגּוֹיִם הַבָּאִים עַל יְרוּשָׁלַם וְעָלוּ מִדִּי שָׁנָה בְּשָׁנָה לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְמֶלֶךְ יְהוָה צְבָאוֹת וְלַחֹג אֶת חַג הַסֻּכּוֹת:

מסדר הכתובים עולה שבית ה' נחנך רק לאחר סיום בניין בית המלך.

נמצאנו למדים שפרקים א'-ה' מתארים את 3 השנים הראשונות למלכות שלמה;

פרקים ו'-ח' את השנים ה-4 עד ה-24 למלכותו;

ופרקים ט'-י"א – את יתר שנות מלכותו (שנמשכה 40 שנה (מל"א י"א, מב)).

להלן ברצוננו לסקור את יחסו של שלמה עצמו למשמעות קיומו של בית ה'.

ד. מועדי בניין בית ה' וחנוכתו ומשמעותם²

17. מל"א ו', לז-לח

בְּשָׁנָה הָרְבִיעִית יָסַד בֵּית ה' בְּיָרֵחַ זָו. וּבְשָׁנָה הָאֶחָת עֲשָׂרָה בְּיָרֵחַ בּוּל הוּא הַחֲדָשׁ הַשְּׁמִינִי כִּלְהַחֲדֹת הַפִּיֵת לְכָל דְּבָרָיו וּלְכָל מִשְׁפָּטוֹ וּבְנָהוּ שֶׁבַע שָׁנִים.

בניין בית ה' החל בשנה הרביעית בחודש זיו, והסתיים כתום שבע שנים, בשנה האחת עשרה בירח בול.

חנוכתו, על פי דרכנו, הייתה בתום עשרים שנות בניין בית ה' ובית המלך, והיא נערכה בחודש השביעי, בחג הסוכות:

18. מל"א ח', ב

וַיִּקְהָלוּ אֶל הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל בְּיָרֵחַ הָאֶתְנַיִם בְּחָג הוּא הַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי

ובדברי הימים מושלמת התמונה:

19. דה"ב ז', ח-י

וַיַּעַשׂ שְׁלֹמֹה אֶת הַחֹג בְּעַת הַהִיא שֶׁבַע יָמִים וְכָל יִשְׂרָאֵל עָמוּ קָהָל גָּדוֹל מְאֹד מִלְּבוֹא חֶמֶת עַד נַחַל מִצְרַיִם. וַיַּעֲשׂוּ בַיּוֹם הַשְּׁמִינִי עֲצָרָת כִּי חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ עָשׂוּ שֶׁבַע יָמִים וְהַחֹג שֶׁבַע יָמִים. וּבַיּוֹם עֲשָׂרִים וּשְׁלֹשָׁה לַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי שָׁלַח אֶת הַעֵם לְאַהֲלֵיהֶם שְׂמֵחִים וְטוֹבֵי לֵב עַל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה ה' לְדָוִד וּלְשְׁלֹמֹה וּלְיִשְׂרָאֵל עָמוּ.

1. מדוע החלה הבנייה רק בשנה הרביעית

על דרך הפשט, את ארבע השנים הראשונות הקדיש שלמה לביסוס מלכותו, תהליך שהסתיים רק עם השלמת צוואת דוד בהריגת שמעי כתום שלושת השנים הראשונות:

20. מל"א ב'

(לט) וַיְהִי מִקֶּץ שְׁלֹשׁ שָׁנִים וַיִּבְרָחוּ שְׁנֵי עֲבָדִים לְשָׁמְעִי אֶל אֲכִישׁ בֶּן מַעֲכָה מֶלֶךְ גֹּת וַיִּגִּידוּ לְשָׁמְעִי לֵאמֹר הִנֵּה עֲבָדֶיךָ בָּגַדְנוּ... (מו) וַיֵּצֵא הַמֶּלֶךְ אֶת בְּנֵיהוּ בֶן יְהוֹדָע וַיֵּצֵא וַיִּפְגַּע בּוֹ וַיָּמַת וְהַמַּמְלָכָה נִכְוְנָה בְּיַד שְׁלֹמֹה:

בפרק זמן זה, שלמה מבסס את מלכותו על ידי הריגת יואב ואדוניהו, ורק כאשר המלכות שלו, יש ביכלתו לגשת לבנין בית ה'.

סדר זה ממשיך ומאשר במדה רבה את מה שנאמר בגמרא בסנהדרין ב: כי סדר הדברים מעכב:

תחילה מלכות, אחר כך הכרתת עמלק ולבסוף בנין בית הבחירה.

גם כאן ביסוס מלכות שלמה הוא תנאי לבנין הבית.

3 ורד"ק פירש: "בירח בול – הוא מרחשון... ונקרא כן מפני הגשמים שמתחילין בו, ענין מבול. ובדברי רז"ל: 'בירח בול' – שבו העלה נבל, והארץ עשויה בולות בולות [גושים גושים של עפר מפורר, י"ל], וירח שבו בוללין לבהמה מתוך הבית, כלומר, שמאכל הבהמה כלה מן השדה".

4 משמעותו האוניברסלית של חג הסוכות נעוצה כנראה בהיותו חג האסיף, שבו מסתיימת השנה החקלאית ומתחילה שנה חקלאית חדשה.

2 יחס הזמנים בין בניין בית ה' ובניין בית המלך יידון בשיעור נפרד. כאן נעסוק במועדי בניין בית ה' וחנוכתו כשלעצמם.

את תפיסתו שהבית נועד לעולם כולו ביטא שלמה בתפילתו:

25. מל"א ח', מא-מג

וְגַם אֶל הַנְּכָרִי אֲשֶׁר לֹא מֵעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל הוּא וְבָא מֵאֶרֶץ רְחוֹקָה לְמַעַן שְׁמֹךְ. כִּי יִשְׁמְעוּן אֶת שְׁמֹךְ הַגְּדוֹל וְאֶת יְדֵי הַחֲזָקָה וְיִרְעוּ הַנְּטוּיָה וְבָא וְהִתְפַּלֵּל אֶל הַבַּיִת הַזֶּה. אֶתְּהָ תִשְׁמַע הַשָּׁמַיִם מִכּוֹן שְׁבִיבֹתָ וְעֲשִׂיתָ כְּכֹל אֲשֶׁר יִקְרָא אֵלֶיךָ הַנְּכָרִי לְמַעַן יִדְעוּן כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ אֶת שְׁמֹךְ לִירְאָה אֶתְּךָ כְּעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל וְלִדְעוּת כִּי שְׁמֹךְ יִקְרָא עַל הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בְּנִיתִי.

שלמה מנסה אפוא לממש הלכה למעשה את חזון הנביאים שלעתיד לבוא יעלו כל הגויים להשתחוות לה' בהר הקודש בירושלים (ישעיהו ב', מיכה ד', זכריה י"ד).

26. ישעיהו נ"ו, ז

"ביתני בית תפלה יקרא לכל העמים".

נראה ששלמה סבור כי המעבר ממשכן למקדש משמעו מעבר משכינת ה' בקרב עם ישראל לשכינתו בקרב העולם כולו.

השקפה זו הולמת מאוד את מצבו המדיני והכלכלי הבינלאומי של שלמה:

- ממלכת ישראל יושבת בשלום בגבולות רחבים;
- שלמה מתחתן עם פרעה מלך מצרים ונושא את בתו;⁵
- הוא כורת ברית עם חירם מלך צור וקושר קשרים מסחריים ופוליטיים ענפים עם עמי הסביבה;
- גם שליטי ארצות רחוקות, כמלכת שבא, מתוודעים לחכמתו, לעושרו ולגדולתו:

27. מל"א י', כד-כה

וְכָל הָאָרֶץ מִבְּקָשִׁים אֶת פְּנֵי שְׁלֹמֹה לְשִׁמֹּעַ אֶת חֻקָּתוֹ אֲשֶׁר נָתַן אֱלֹהִים בְּלִבּוֹ. וְהָמָּה מְבֹאִים אִישׁ מִנְּחָתוֹ כְּלֵי כֶסֶף וְכְלֵי זָהָב וְשִׁלְמוֹת וְנִשְׁק וּבִשְׁמִים סוּסִים וּפָרָדִים דָּבָר שָׁנָה בְּשָׁנָה. (כט) וַתַּעֲלֶה וַתֵּצֵא מִרְכָּבָה מִמִּצְרַיִם בְּשֵׁשׁ מֵאוֹת פָּסָף וְסוּסֵי בַחֲמִשִּׁים וּמֵאָה וְכֹן לְכָל מַלְכֵי הַחֲתִים וּלְמַלְכֵי אֲרָם בָּגָדִים יִצְאוּ.

גם באהבת שלמה "נשים נכריות רבות ואת בת פרעה מואביות עמניות אדמית צדנית חתית" (מל"א י"א, א), היו שראו חלק מאותה מגמה של איחוד העולם כולו תחת מלכות ה':

זו כנראה דעת ר' יוסי בירושלמי:

28. ירושלמי סנהדרין פ"ב ה"ו

'לא ירבה לו נשים' (דברים י"ז, יז) וכתוב ויהמלך שלמה אהב נשים נכריות. רבי שמעון בן יוחי אמר: אהב ממש, לזנות... רבי יוסי אומר: למושכן לדברי תורה ולקרבת תחת כנפי השכינה.

לסיכום, שאיפתו של שלמה לייעד את המקדש לעולם כולו נובעת מן המציאות בימי מלכותו: קשרי חיתון עם מעצמות קרובות, קשרי מסחר רחבי-היקף והכרה נרחבת בחכמתו ובגדולתו.⁶

5 נישואי בת פרעה לזר היו דבר יוצא דופן וחריג ביותר באותה עת.

6 ניתן בנוסף להציע כי ישנו צד בחודש השביעי, בתשרי הכולל את השנה כולה, רמז למציאות המקיפה הכל ועל כן הוא נבחר.

